

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	9/2	2015	47-56
----------------------------	-----	------	-------

KİTAP TANITIMI

Ayşe YAKUT*

François HARTOG, **Herodotos'un Aynası: Öteki Tasavvuru Üzerine Bir Deneme**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İthaki Yayınları, Ankara, 2014, 375 s. (ISBN: 978-605-375-355-1)

M.Ö. 5.yy. yazarlarından olan Herodotos'un *Tarih*'inin (*Historiai*) edebi açıdan da büyük bir üstünlüğünün olduğu, Roma İmparatorluk Çağı entelektüellerinden biri olan Lukianos'un (MS. 125-180) ağzından, *Herodotos* adlı eserinde şöyle dile getirilir:¹“*söylemindeki güzellik, sözcüklerin ahengi, İon lehçesine yakınlığı, sıra dışı düşünme yetisi, ayrıca bütünlük kazandırdığı, öykünmesi güç onca güzel şey...*”. Herodotos'un *Tarih*'i, içinde destandan, etnografyadan, geometriden, coğrafyadan, antropolojiden izler taşıyan metinselleşmiş bir kültür niteliğindedir. Bu kültürün kaynakları taş üzerine yazılmış epigramlar, kehanetler, kendinden önceki *logograph*'lar² (özellikle Hekataios) ve Herodotos'un kendi gözlemleri,

* Araş.Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, asonmez@ankara.edu.tr.

¹ Lukian., *Herod.* I.4-7: ἡ κάλλος τῶν λόγων ἢ ἁρμονίαν αὐτῶν ἢ τὸ οἰκεῖον τῆ Ἰωνία καὶ προσφυῆς ἢ τῆς γνώμης τὸ περιττὸν ἢ ὅσα μυρία καλὰ ἐκεῖνος ἅμα πάντα συλλαβῶν ἔχει πέρα τῆς εἰς μίμησιν ἐλπίδος...

² Yunanca λογογράφος sözcüğünden gelen *logograph*, düzyazı yazarı anlamına gelmektedir. *Logograph*'lar Platon'da ποιησις'in karşısı olan λόγος'un yazarlarıdır; bunlar, destan ve tarih yazımı arasında bir geçiş sürecini oluşturur. λόγος öncesi sayılan Homeros'un destanları, Hesiodos'un *genealogia*'sı gibi dinsel-toplumsal merkezli en ilkel eserlerden sonra, gelenekleri eleştiri süzgecinden geçirip aklın ışığında değerlendiren *logograph*'lar

kendi duyduğu anlatılardır. O, mitos düşkündür (φιλόμυθος); gezmeyi, görmeyi, dinlemeyi sever; kimi zaman gördüğü kimi zaman duyduğu şeyleri anlatır. Önemli tarihi meselelerin yanı sıra, θῶμα'yı yani olağanüstü ilginç şeyleri, hayranlık uyandıran şaşılmalı olayları anlatılmaya değer görür. Kimi zaman kulaktan duyduğu sıra dışı öyküleri bir delil göstermeksizin anlatır, kimi zaman anlattığı bir coğrafyayı sayısal verilerle takdim eder. Herodotos çoğu zaman, Thukydides gibi kesin kanıtlar gösteren (τεκμαιρόμενος) bir tarihçi değildir; onun gerçeklik anlayışı farklıdır. H. R. Immerwahr onun gerçeklik anlayışını şöyle değerlendirmiştir:³ “Herodotos’un tarihsel gerçeklikten anladığı, basitçe olayların doğru olup olmayışları değildir; tarihsel gerçeklik aynı zamanda olayların farklı yerlerde farklı insanlar tarafından yorumlanması ve insan yaşamı üzerindeki olası etkisidir.” Bu nedenle Herodotos’u okurken onun gerçeklik anlayışını ve amacını unutmamak gerekir: Ἡροδότου Ἀλικαρνησέως ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μῆτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μῆτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά... ἀκλεᾶ γένηται... “...insanların yaptığı işler zamanla unutulup gitmesin, önemli ve olağanüstü ilginç şeyler şansız kalmasın...”

Tarihin babası Herodotos’un anlatıları kuru ve yalın değildir; aksine sözceleme oyunlarıyla, mekânı ve bilgiyi birbirine bağlayarak yaptığı betimlemelerle dolu bir döngü kompozisyonu içerisine yerleştirdiği anlatıları, okuyucuyu heyecanlandırmakla beraber kimi zaman zora sokar. İyi bir okuyucu metinden anladığına inanmakla yetinmez, metni oluşturanın zihnindeki öğrenmek isteyerek anlatılanların doğruluğunu sorgulamaya başlar. Bunu yapabilmek için okuyucunun, yorumbilim sanatına başvurmanın yanı sıra Herodotos’un kompozisyonunu ve düşünme şeklini incelemiş araştırmacılardan yardım alması gerekir. Bu konuda yapılmış ilk önemli çalışma, H. R. Immerwahr’ın 1966 yılında yayımlanan *Form and Thought in Herodotus* adlı monografisidir. Daha sonra yorumbilim ve dilbilim tekniklerini kullanarak Herodotos’u inceleyen F. Hartog’un monografisi çıkmıştır.

Fransız asıllı tarihçi Hartog’un, bir tarihçinin yine bir tarihçi üzerine yaptığı en etkileyici çalışma olarak nitelendirilen ilk kitabı **Herodotos’un Aynası**⁴, Fransız yapısalılık okulu geleneğinin izlerini taşıyarak Herodotos

düzyazıyı kullanmaya başlamışlardır. *Logograph*’ların genel olarak ele aldıkları konular şunlardır: mitolojik öyküler ve insan soy ağaçları, coğrafi çalışmalar, kentlerin kuruluşları ve yöresel tarihler, memurluk, rahiplik kronolojileri. Tarihçi Thukydides, *logograph* kavramıyla Herodotos ve İoniali öncülerini kasteder ve onları eleştirir (Thuky. I.21).

³ Immerwahr, 1966: 6.

⁴ Özgün adı *Le miroir d’Hérodote essai sur la représentation de l’autre* olan bu kitap Editions Gallimard tarafından 1980, 1991 ve 2001 yıllarında basılmıştır. Kitap Fransız Akademi’sinin Montyon ödülünü (Prix Montyon) kazanmıştır.

üzerine yapılmış bir inceleme olması münasebetiyle son derece önemlidir. F. Hartog, Herodotos'un tarih metnini yapısalcılığın kaynağı olan dilbilimsel açıdan irdeleyerek onun kullandığı sözcüklerin taşıdığı gerçek anlamların ötesine geçer ve ardından imge ve kavramların sözcüklerle birleştiği yere ulaşır. Amacı, Herodotos'un IV. Kitapta yer verdiği İskit söylencesinde İskit ve Yunan gelenekleri arasında pek çok benzeşim gördüğünü ve 'ötekilik retoriğini' kullanarak Yunan dünyasının anlaşılabilmesi için İskit aynasına baktığını metnin alıcısına göstermektir. İki ana bölümden oluşan kitabında bu amacına ulaşmak için iki yol izler: ilk ana bölümde, Jean-Pierre Vernant, Marcel Detienne, Pierre Vidal-Naquet gibi yapısalcıların izinde Yunanların kültürel kimliğini İskit aynası aracılığıyla kodlar ve böylece Yunan ve öteki (yani Yunan olmayan) arasındaki kültürel dönüşümü ortaya çıkarır. İkinci ana bölümde ise Benveniste'in dilbilim kuramlarını kullanarak Herodotos'un 'ötekilik retoriğini' inceler.

İngilizceye çevirisi 1988 yılında Janet Llyod tarafından yapılmış olan bu kitap özgün dilinden ilk defa Mehmet Emin Özcan⁵ tarafından çevrilerek Türkçeye kazandırılmıştır.⁶ Eskiçağ çalışmaları için büyük önem taşıyan ve bilimsel anlamda büyük bir değeri olan bu yapının Türkçeye kazandırılmış olması Eskiçağ disiplinlerinden herhangi birinde araştırma yapmak isteyenler için büyük bir boşluğu dolduracaktır. Bunda, Mehmet Emin Özcan'ın çevirideki ustalığının da payı olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

Yazar kitabına, “**Yaşlı Herodotos: Destandan Tarihe**” başlığı altında (s.7-26) bir önsözle başlar. Bu önsözde Herodotos'un, kendi eseri ile aynı paydaya (κλέος) sahip olduğu destandan ayrılmaya çalışarak tarih yazımı bilimini (ιστορία) icat edişini ele alır. Daha sonra, “**Herodotos'un Adı**”nda (s.27-35) kısaca Herodotos'u tanıtır ve bu kitaptaki amacına değinir. Yazarın amacı, Eski Yunanların öteki halkları (Yunan olmayanları) nasıl tasavvur ettiklerini ve bir ötekilik tarihini nasıl tasarladıklarını göstermektir. Med savaşlarının tarihçisi olan Herodotos'un, tarih yazımcı kimliğinden ziyade yer ölçümcüsü, coğrafyacı, etnograf ve ozan kimliğiyle ilgilendiğini dile getiren yazar, bu 'öteki üzerine' incelemesinde pek çok modern araştırmacının aksine, Herodotos'un *Tarih*'inde dünyanın kıyıların ve Yunan olmayan halkların nasıl bir dünya ideolojisi oluşturduğu üzerinde

⁵ Prof. Dr. Mehmet Emin Özcan, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesidir. Kendisi, Fransızcadan pek çok değerli kitap ve makaleyi Türkçeye kazandırmıştır.

⁶ Kitap, ilk olarak Mehmet Emin Özcan tarafından çevrilerek 1997 yılında Dost Kitabevi yayınlarında basılmıştır. Ancak çevirmen kitabı düzeltmeler yaparak tekrar çevirmiş ve 2014 yılında İthaki Yayınları'ndan yayımlamıştır.

durmayı amaçlamaktadır. Böylece, Yunanlar için bir ‘söylence’ olan geçmişin ‘bilimsel’ bir yazın türüne dönüşümünde Herodotos’un *Tarih*’inin yadsınamaz rolünü belirginleştirmiştir.

Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “**Hayali İskitler: Mekân, İktidar ve Göçebelik**” başlığı altında (s.39-218) İskitlere ayrılmıştır. Hartog’u tüm bu araştırmaya iten soru şudur: “*Herodotos’un Tarih*’inde İskitler ayrıcalıklı ötekilerdir: Herodotos Mısırlılardan sonra en uzun bölümü ⁷ onlara ayırmıştır, ancak Mısır’ın aksine bu insanların ülkesinde nakledilmeye degecek ne harika ne de ilginç bir şey vardır.⁸ Öyleyse Herodotos neden onlardan söz eder ya da onları yazar?”(s.39). Bu sorunun yanıtını ararken ilk aşamada Herodotos’un IV. Kitabında yer verdiği İskitler söylencesini adım adım izleyerek onun, ötekini ortak Yunan bilgisine aktarma kaygısıyla geliştirdiği ötekilik retoriğini incelemektedir. Herodotos’un sözce ve ortak bilgiyi harmanlayıp hitap etme ve ikna etme gücüyle alıcıyı metne sokmayı başardığı bu yüzleştirme sayesinde okuyucu, Herodotos’un İskitlerini anlayarak aslında Yunan imgelemindeki İskitleri anlayacaktır. Okuyucu için öteki, ortak bilgi haritasında eş değerini bulunca anlam kazanacağından Hartog bu bölümde, anlatılan örtük bilgiyi aydınlatmaya çalışarak 5.yy. Yunan dünyasında nasıl bir algı yarattığını anlamamızı sağlamaktadır.

Bu bölümün ilk alt başlığı olan “**Skythia Nerededir?**”de (s.47-65) yazar, Skythia’nın neresi olduğu ve İskitlerin kim oldukları üzerinde durur. Bu soruları irdeleyerek, Yunan zihninde kalıplaşmış bir deyiş haline gelen ‘ıssız toprak, dünyanın bir ucu, vahşi, yalnız’ terimleriyle bütünleşmiş İskit imgeleminin Herodotos için sıra dışı bir yanının olmadığını, aksine İskit dünyasının Herodotos’un bütünsel dünya tasarımı içerisinde ne derece önemli bir yer tuttuğunu göstermeye çalışır. Daha sonra Herodotos’un İskitler’in kökeni ile ilgili anlatılarını inceler; ilk anlatıda, (İskitlerinki)⁹ bilinenin aksine İskitlerin kendilerini göçebe olarak değil yerleşik ve tarımcı olarak gördüklerini belirtir ve ilginç bir biçimde diğer anlatıda (Pontoslu Yunanlarinki)¹⁰ Pontoslu Yunanların, İskitlerin soyunu Herakles’e dayandırdıklarını vurgular. Yazar, Herodotos’un İskitlerin kökeniyle ilgili Helenmerkezci bir anlatıdan bahsetmesinden hareketle bu topluluğun, hayali denilip geçilecek kadar basit bir topluluk olmadığını düşünür. Ve Yunan zihniyetine göçebe olarak yer etmiş bu kaba topluluğa Herodotos ile birlikte uygarlaştırıcı vasıfların yüklenmesinin altında yatanları arar.

⁷ Hdt., IV.1-144

⁸ Hdt., II.35, IV.82

⁹ Hdt., IV.5-7

¹⁰ Hdt., IV.8-10

İkinci alt başlık “**Avlanan Avcı: Poros ile Açmaz**” da (s.67-90), yazar İskit seferinin gelecekteki Med savaşlarının bir ön hazırlığı olduğunu üzerinde durur ve bu dönüşümlü benzerliğe dikkati çeker: Herodotos'un *Tarih*'inde bu sefer aracılığıyla İskitlerin bir tür Atinalıya dönüştüklerini, bu iki savaşın açıkça birbirine bağlandığını ve böylece birincisinin kaçınılmaz olarak ikincisinin tekrarı gibi okunacağını gösterir. Bu bölümde yazar bize Herodotos'un zihnindeki İskit ve Atinalı benzerliğini ayrıntılarıyla sunmaya çalışır. Tarafların birbirlerini asla görmedikleri fakat sonunda bir kaybeden ve bir kazananın bulunduğu bu garip savaşı Herodotos'un kullandığı avcılıktan alınma metaforlarla anlatır. Böylece yazar, Herodotos anlatısının Yunanlıları, Persleri ve İskitleri içine alan üçlü model oluşturma çabasını temellendirmeye çalışacaktır.

Üçüncü alt başlık “**Sınır ile Ötekilik**” te (s.91-134) yazar, İskitlerin ister başka halkların isterse Yunanlıların olsun, yabancı gelenekleri benimsemekten şiddetle kaçındıklarının üzerinde durur. Bu ana fikrin anlaşılabilmesi için bir İskit kralı olan Skyles¹¹ ile filozof Anakhsarsis'in¹² tarihsel olarak birbirlerinden uzak olsalar da sahip oldukları benzer kaderi hem anlambilimsel hem de kültürel açıdan dönüşümlü olarak inceler: zira ikisi de sınırların ötesine geçerek belli ölçüde Yunan yaşam tarzını ve dinini benimseyerek ötekileşmiştir. Sınırların bulunduğunu unutan bu iki İskit, kendi *nomos*'larına¹³ sadık kalmayıp, kültürlerine hiçbir şekilde denk

¹¹ M.Ö. 500 yılında İskitlerin kralı. Kral Ariapeithes ile Yunan İstria'nın oğlu. Annesi ona Yunan Dili ve Edebiyatı'nı öğretmiştir. Herodotos'un anlattığına göre, Skyles, İskit ordusunu Borysthenes'e getirdiğinde orduyu bırakıp kendisi surların ötesine geçmiş, burada İskit kıyafetlerini çıkarıp Yunan kıyafetlerini giymiş ve Yunan gelenekleriyle yaşamıştır; hatta Dionysos şenliklerinde Bakkhalar gibi kutlama yaparken İskitler onu görmüşlerdir. En sonunda Skyles öldürülmüştür. (Hdt., IV.78-80)

¹² M.Ö. 6. yy.'ın başlarında kendi yurdundan Atina'ya kadar gezmiş olan İskitli filozof. Solon'un yasalarını koyduğu zamanda Atina'ya gelen Anakhsarsis, Atina yurttaşı olma hakkını kazanan ilk yabancı kişi olmuştur. Bazı eski yazarlar tarafından yedi bilgiler arasında sayılan Anakhsarsis, Kyniklerin öncüsü sayılmaktadır. Anakhsarsis'in yaşam öyküsü için bkz. Diog. Laert., I.101.

¹³ Herodotos İskitler için de Yunanlılar için de *nomos*'un önemini, anlattığı bir öyküyle vurgular: “İnsanları en güzel yasaları seçmekte özgür bıraksalar, her biri döner dolaşır gene kendisinininkileri seçer; herkes kendi ülkesinde geçerli olan yasaların en güzel yasalar olduğuna inanır....İnsanların kendi göreneklerine karşı besledikleri duyguların gerçekten ne kadar köklü olduklarını gösteren pek çok belirti vardır; işte pek çokları arasından bir tanesi: Dareios kralken, bir gün çevresindeki Yunanlıları toplayıp sordu: “babalarımızın ölüsünü yemek için kaç para istersiniz?” dedi; böyle bir şeyi hiçbir ücret karşılığı yapmayacakları cevabını aldı. Dareios bunun üzerine Kallatai denilen Hintlileri çağırttı, ana babalarını yerlerdi, görenekleri böyleydi ve Yunanlıların yanında bunlara sordurdu, bir tercüman aracılığıyla babalarının ölüsünü yakmak için kaç para isterler diye: Hintliler bunu bir sövgü saydılar, kendilerine karşı böyle davranılmaması dileğinde bulundular. Bu görenekler o kadar köklüdür ve Pindaros'un şu dizesi ne kadar doğrudur: “yasa dünyanın kraliçesi.” (Hdt., III.39)

düşmeyen yabancı gelenekleri benimseyerek kendilerinininkini ihlal etmenin bedelini yalnızca yaşamlarını kaybederek değil aynı zamanda hiç var olmamışçasına belleklerden silinerek ödemişlerdir. Yazar bu alt başlık altında bir öyküye daha yer verir: Herodotos'un *Tarih*'inde Pontoslu Yunanların, Getlerin Pythagoras'ı diye nitelendirdiği Salmoksis'in öyküsü. Yazar, Herodotos'un tanıklığıyla beraber diğer Yunan düşünürlerinin anlatılarını da özümseyerek Salmoksis'i Pythagoras haline getiren özellikleri belirler. Bu üç öyküyü inceleme ve karşılaştırma amacı, mekânsal yakınlığın kültürel uzaklığa dönüşümünü göstermektir.

Dördüncü alt başlık **“Kralın Bedeni: Mekân ile İktidar”** da (s.135-187) Hartog öncelikle, bir kralın hastalanmasının tek nedeninin onun üzerine yalan yere edilen bir yemin olmasından yola çıkarak İskitlerin yemin etme törenlerini inceler ve bu tören esnasında İskitlerin kanlarını şaraba karıştırıp içme adetleri üzerinde durarak, bu geleneğin İskit dünyasında ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Yazar, Yunanlara göre de büyük bir suç sayılan yalan yere yemin etmenin İskitler nezdinde de suçların en büyüğü olarak görüldüğünden bahsettikten sonra, yemin etme ve yemin bozma hususunda iki dünya arasında belirginleşen ayrışıklık üzerinden giderek incelemesini sürdürür. Bu arada, kralın hastalığına teşhis koymak için çağrılan falcıların hem hekimlik görevini hem de yalan yere kraliyet ocağı üstüne yemin eden suçluyu bularak yargılama görevini üstlenerek 'hakikat ustaları' oluşu üzerinde durur. Böylece yazar, Herodotos'un İskitlerinde iktidarın merkezinde kralın bulunmasına, kişisel aile ocakları olmayan bu göçebe toplulukta kraliyet ocağının kentin ocağı işlevini görmesine dikkati çeker. Bu bağlamda, sabit evleri olmayan İskitlerin göçebelik kültürüyle ilişkisini mantıksallaştırmış olur. Yazar daha sonra, kentleri ve ekili toprakları olmayan İskitlerde kralların gömülme yerlerini ve cenaze törenlerini anlatır; ardından, cenaze töreninde hiç konuşmayıp sadece dövünerek ve kendilerini yaralayarak kralın cesedini onurlandırıldığını düşünen İskitlerin, suyu kullanmadan buhar banyolarıyla yaptıkları arınma ritüellerini anlatır. Hartog, İskitlerin bu eşi benzeri olmayan cenaze törenlerinin Sparta krallarının cenaze törenleriyle olan benzerliklerini saptar ve avcı bir topluluk olan İskitler için savaşçının erdemini (ἀριστεία) ifade eden kelle avının önemine değinir. Sonuç olarak bu bölümde vurgulanmak istenen, savaşmak için yaratılmış göçebe İskitlerin krallarını hem sağlığında hem ölümünde merkezi bir konuma yerleştirmiş olmalarıdır.

Beşinci alt başlık **“Mekân ile Tanrılar: “Kendi Kendini Pişiren” Öküz ile Ares'in “İçecekleri”**nde (s.189-206) yazar, göçebe İskitlerin tanrılarıyla nasıl iletişim kurduklarını ve *polis*'in temel taşı olan kurbanın göçebelikte ne anlama geldiğini inceler. Yazarın bu bölümdeki amacı,

sadece avlanmayı bilen İskitlerin kurban törenleri üzerinde durarak bir kurban törenine özgü eksiklikleri saptamak ve İskitlerin bu konudaki başkılıklarını vurgulamaktır. Bunu yaparken, İskitlerin kurban töreni için ayrılmış bir yerden yoksun oluşlarından, ateş yakma, şarap sunma, arpa serpmeye gibi hazırlık aşamalarının olmayışından, kurbanın kesilerek kanının akıtılıp kurbandan tanrılara pay verilmemesinden ve sonunda kurban etinin paylaşılıp ziyafet çekilmemesinden ötürü, Yunan kurban törenlerinin ayrılmaz parçası olan evrelerin onlarda olmadığını gösterir. Daha sonra, İskitlerin yalnızca tanrılar arasında ayrıcalıklı gördükleri Ares'e tapınak inşa ettiklerini ve kurban kestiklerini, kurban sırasında libasyon yapmayan İskitler'in Ares söz konusu olduğunda kurbanın başına şarap saçtığını ve bu törende Ares'in kan içmesi için kurbanın boğazını kestiklerini anlatır. Yazar burada, Yunan dünyasında ilkel ve ayrık bir tanrı olarak görülen Ares'in İskitlerde bir tür düzen sağlayıcı olarak kurumsallaştırılmasının altını çizmektedir.

Yazar ilk ana bölümünü beş alt başlık halinde bizlere sunduktan sonra **“Sonuç: Göçebelik Sorunu”** adı altında (s.207-218), ilk ana bölümde yaptığı incelemelerin ana hatlarını çizerek genel bir değerlendirme yapar: *“İskitler göçebe de olsalar Tarih'teki tek göçebe onlar değildir; başka birçok halk bu yaşam tarzını bilir....Ayrıca İskitler diğer göçebelerle karşılaştırıldıklarında kısmen daha az 'göçebe' olarak görülürler: yaşam tarzları (Yunan yaşam tarzıyla karşılaştırıldığında) en fazla ötekilik yüküne sahip çözümleri içerir: İskitler tekeşlidir, yiyecekleri pişirirler ve kurban töreni yaparlar.”* (s.207-208) Yazar daha sonra İskitlerin göçebelik durumunu farklı bir boyuta taşıyacağını düşündüğünden, İskitlerde iktidar meselesini inceler. Göçebe İskitlerde kraliyet, mekânın da iktidarın da varlığını mümkün kılar. Kral mezarları merkezin yerini tutar: İskit mekânını ülke toprakları haline getiren sabit ve değişmez nokta, bu mezarlardır. Sonuç olarak yazar, göçebeliliğin İskitler için bir yaşam tarzı değil, stratejik bir olgu olduğu sonucuna varır. Bu arada Herodotos'un göçebe anlamında kullandığı Yunanca kelime $\nu\mu\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$ 'tir; $\nu\mu\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$ 'in Hesykhios'un *Leksikon*'unda¹⁴ 'barbar' ve 'vahşi' anlamlarına gelen $\beta\alpha\rho\beta\acute{\alpha}\rho\omega\nu$ ve $\acute{\alpha}\gamma\rho\acute{\iota}\omega\nu$ kelimeleri ile eş anlamlı verilmesi oldukça ilginçtir.

Yazar, Herodotos'un aktardığı İskit söylencesine ait parçaları birleştirmemizi sağladıktan sonra, kitabın ikinci ana bölümü **“Ozan ve Ölçümcü Herodotos”**ta (s.225-365) Herodotos'un, bir topluluğun söylencelerini aktarırken söylenceyi oluşturan betileri nasıl bölümlediğini, bu betilerin okuyucuda bir imgelem yaratmasını nasıl sağladığını ve bunlara ne şekilde inandırıcılık kazandırdığını anlamaya çalışmaktadır. Hartog

¹⁴ Bkz. Hesykh., $\nu\mu\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$ maddesi, s.1091.

bundan sonra, Herodotos'un *Tarih*'ine inandırıcılığı kazandıran dört sözceleme imlemi (*gördüm, duydum, söylüyorum, yazıyorum*) üzerinde duracak ve böylece Herodotos'un tarihçi kimliğini açığa çıkarmaya çalışacaktır. Bu bölüm bir edebiyat eleştirisinden farklı değildir.

İkinci bölümün ilk alt başlığı "**Bir Ötekilik Retoriği**"nde (s.227-268) yazar, Herodotos'un *Tarih*'inde ötekileri, yani Yunan olmayanları anlatırken kullandığı yöntembilim üzerinde durur. Herodotos'un hangi yöntemleri kullandığını ve bunları olay örgülerinde nasıl işlediğini göstermeye çalışır. Yazar, Herodotos'un ötekilik retoriğini yaratırken en sık başvurduğu yöntemler olan farklılık ve ters-yüz etme; karşılaştırma ve benzetme; tercüme etme, adlandırma, sınıflandırma; betimleme: görme ve gösterme; dışlanan üçüncü kişi kuralını metinden kesitlerle ayrıntılı bir biçimde inceler. Ve Herodotos'un bu teknikler sayesinde alıcının görülen ve bilinen şeye inanmasını ve aktarılan ötekilik yükünü anlamlandırabilmesini sağladığını ispatlamaya çalışır. Bu bölüm, Hartog'un Herodotos metnine kuramlarla yaklaşımı sebebiyle oldukça öğretici bir bölümdür.

Bu bölümün ikinci alt başlığı "**Göz ve Kulak**"ta (s.269-312) yazar öncelikle, Herodotos'un gerçeği kanıtlama kaygısıyla anlatısının akışına dahil olup '*ben gördüm*' deyişi (otopsi)¹⁵ üzerinde durur. Herodotos'un öncesinde bu yöntemin gerçeği kanıtlamak için kullanılmasına değinmek amacıyla, destan geleneğine ve İonyalı filozoflara kadar gittikten sonra, Herodotos'un anlatısında otopsiye başvurduğu yerlerden alıntılar yaparak otopsinin anlatıya inandırıcılık kazandırma boyutunu irdeler. Görmenin gerçeği kanıtlama araçlarından biri olduğunu belirttikten sonra, duymanın işlevine geçer: Thukydides'e göre hiçbir gerçeklik değeri taşımayan bu eylem aracılığıyla geçmişin bilinme olanağı yokken, Herodotos için görme ve bilme arasında var olan bağ, duyma ile bilme arasında da vardır. Yazar bundan sonra, sözün taşıdığı bilgiden şüphe duyulmayan ve sözlü söylemin yazılı söylem karşısında değer kaybetmediği dünyada, Herodotos'un *Tarih*'inin sözlü kompozisyonunu, destansı havasını ve yazı dünyasına özgü tekniğini inceleyerek, Herodotos'ta yazılı ve sözlü kültürün iki ayrı kutup olmadığını gösterir. Ardından kısaca Herodotos'un *Tarih*'ine edebiyat lezzetini katan sözceleme oyunlarından bahseder ve onun mitos düşkünlüğünü ölçer. Sonuç olarak yazar bu bölümde, Herodotos'un söylediği şeyin yazdığı şey, yazdığı şeyin söylediği şey olduğu kanısına varır.

¹⁵ Yunanca *αὐτοψία* kelimesinden gelen otopsi, bir şeyi kendi gözleriyle görmek anlamına gelir. Aynı isimden türemiş 'gören, şahitlik eden' anlamındaki *αὐτόπτης* ise tarih yazımında önemli bir kelimedir. Herodotos kimi zaman anlatısını inandırıcı kılmak için bu deyişe başvurur ve kendini *αὐτόπτης* olarak nitelendirir. Örn. bkz. Hdt. II.29.1

Bu bölümün son alt başlığı “**Tasavvur Olarak Tarih**”te (s.313-365) yazar, anlatıcının gözünden bakarak dünyayı ve Yunanların geçmişini gören ve alıcıya gösteren *Tarih*’in ne gibi etkiler yarattığını, kimleri etkilediğini ve nasıl alımlandığını inceler. Hartog bu bölümde, göçebelik sorunundan göçebeliği ve iktidarı bir arada düşünmenin olanaksızlığı sorununa geçer ve barbarların iktidar sorununun *Tarih*’in yapılandırılışında önemli bir kod olması üzerinde durur. Barbar dünyasında kraliyetin bir bakıma zorunlu olduğu önermesinin sağlamasını yapmak için iktidarın doğasını inceleme yoluna koyulur. Bunu yaparken yazarın ilk adımı *Tarih*’te bu konuda son derece açık beyanlarla dile getirilmiş kesitleri inceleyerek, birbirleri için ayna işlevi gören kral ve tiranın nasıl despotik iktidar imajı oluşturduğunu saptamak olur. Daha sonra, *Tarih*’te monarşinin ve tiranlığın dayanağı olan *hybris* (davranışlarda aşırıya kaçma, ölçsüzlük) ve bu despotik iktidarın tek kanunu olan ‘yasaya uymama’ üzerinde durur. Ardından bir tirana özgü korkunç davranımların *Tarih*’ten örneklerini vererek, alıcının zihninde oluşan despot (δεσπότης) kavramını bizlere yansıtır. Bundan sonra yazar, Herodotos’un *Tarih*’ini oturuşun bir tasavvuru gibi sergilerken yaptığı işlemleri (ölçmek, sınıflandırmak, sayımını yapmak, düzenlemek) ele alır. Yazar burada tek kaygısının her mekânı sürekli birbirine bağlamak ve bir ülkenin sınırlarını belirlerken burada yaşayan halkların sayımını yapıp topraklarının ölçüsünü saptamak olduğunu düşündüğü Herodotos’un, mekân ölçümcüsü kimliğini vurgular. Tüm bu araştırmalardan sonra yazar, kendi gözüyle Herodotos’u şöyle değerlendirir: “*görme ustası, bilme ustası, bütün bir sözceleme imleriyle harekete geçen bir ötekilik retoriğine ait sanat ve işlemleri kullanan, inandırıcılık ustası olan anlatıcı, adlandırır, sayım yapar, sınıflandırır, sayar, ölçer, ölçüsünü alır, düzene koyar, sınırları çizer, övgüleri ve sövgüleri dağıtır, bildiğinden daha azını söyler, anımsar: Bilir, gösterir, bildirir, inandırır*”. (s.358)

Hartog, kitabının sonunda “**Sonuç: Bir Paylaşımın Tarihi**” başlığı altında (s.367-375) kitap boyunca yaptığı araştırmaların kısa bir özetini sunarak Herodotos’un tarihçi kimliğini sorgular. Hartog’un bu amacını özetlediği şu son cümleler, alıcının bu monografiyi okuması için yeterli bir sebep olacaktır: “*Fustel de Coulanges’a atfedilen “tarih metinlerle yapılır”¹⁶ deyişi doğruysa, Tarih gibi bir metinle nasıl tarih yapılır? Soru şöyle de kurulabilir: Nasıl okunmalı? İşte bu kitabın yanıtlamaya çalıştığı soru budur!*” (s.373)

Üstün kompozisyonu, aktardığı söylenceleri dile getirirken kullandığı muazzam biçemi ve anlatısının hoşça giden akışıyla okunduğu her

¹⁶ Bkz. *Herodotos’un Aynası*, s. 375, n. 24.

seferinde okuyucuda farklı bir tat bırakan Herodotos'un *Tarih*'i 'bilimsel' bir tarih olmasa bile içinde destandan, etnografyadan, geometriden, coğrafyadan, antropolojiden parçalar taşıyan değerli bir eserdir. O halde bize düşen, Herodotos tarafından yazınsal bir tür haline getirilip aktarılan bu metinselleşmiş kültürü okumayı bilmektir. Bunu yapabilmek için eleştiri kuramlarını kullanarak metni şematize edecek bir ustanın kılavuzluğuna ihtiyaç vardır. Tam da bu noktada F.Hartog bize Herodotos'un *Tarih*'inde nasıl tarih yapıldığını ve bu *Tarih*'in nasıl okunması gerektiğini gösterir. F.Hartog'un büyük bir kültür tarihçisi olduğunu kanıtladığı bu 'ötekilik incelemesi', tarihin bir yazın türü oluşunda ilk adım olan Herodotos'un *Tarih*'ini bambaşka bir gözle okumayı sağlayacaktır. Bu kitapta sadece tarihsel bir yaklaşım değil, ayrıca felsefi ve dilbilimsel bir yaklaşım da söz konusudur. Hartog'un 19. yy. edebiyat kuramlarını bir antikçağ metnine uygulayarak gerçek bir çığır açtığı bu monografisi, Eskiçağ Tarihi ve Klasik Filoloji araştırmacıları için ufuk açıcı bir değerdedir. Bu çalışmanın Marcel Detienne'in *Arkaik Yunan'da Hakikatin Efendileri* ve Jean-Pierre Vernant'ın *Eski Yunanda Mit ve Tragedya*'sından sonra, bir antikçağ metninin nasıl okunması gerektiğini, metnin hem semantik hem filolojik açıdan nasıl incelenip alımlanması gerektiğini öğreteceği kanısındayım.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Diog. Laert. Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam ve Öğretileri*, Çev.: Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Hdt. Herodotos, *Tarih*, Çev.: Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Hesych. *Hesychii Alexandrii Lexicon*, Moritz Schmidt (ed.), 1867.
- Immerwahr 1966: H. R. Immerwahr, *Form and Thought in Herodotus*, Press of Western University, 1966 (American Philological Association Monograph 23).
- Lukian. Herod. Lukianos, *Herodotos*, şurada: *Luciani Samosatensis Opera*, I, K. Jacobitz (ed.), Leipzig 1896.
- Thuky. Thukydides, *Peloponnesosluların Atinalılarla Savaşı: I.Kitap*, Çev.: Halil Demircioğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları 1950.